

134 Мовою цифр

Рік	Кількість лікпунктів	Учнів лікнепу
1922/23	2188	2500
1926/27	13740	500000
	Всього учнів: 1 644 000	

Подано за: Будівництво Радянської України. – С. 75.

135 Погляд дослідника

Держава забезпечувала безкоштовне навчання в гуртках лікнепу й надавала певні пільги тим, хто навчався. Зокрема, робітники звільнялися на дві години від праці зі збереженням заробітку. Селянам надавалася знижка (20 %) при обов'язковому страхуванні май-

на. Підручники для гуртків лікнепу випускалися мовами багатьох національностей. Було організовано понад 120 культурармійських університетів для надання методичної допомоги активістам лікнепу... За 20-ті рр. в Україні навчилися читати й писати близько 2 млн. чол.

Кульчицький С. Україна між двома війнами. – С. 111.

5. Якій темі присвячена підбірка джерел 132–135?
6. З якою метою проводилася політика ліквідації неписьменності? На які категорії населення вона була спрямована у першу чергу? Чому? Як ви оцінюєте таку політику радянської влади? Як ви думаєте, яким було ставлення населення до цих кроків?
7. Яким є ваше ставлення до політики радянської влади щодо ліквідації неписьменності?
8. Чи можливим було подібне явище (ліквідація неписьменності) в європейських країнах? Поясніть свої міркування.



§ 30. ПОЛІТИКА І ОСВІТА: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР

136 Спогад очевидця

Я пішов до каменоломні шукати роботи. Побачивши, як керівник кар'єру, стоячи на горбку, керує багатогранною роботою підприємства, я з першого дня вирішив за всяку ціну стати таким же.

А ціна, як потім виявилось, була дуже висока. Я вже, бігаючи за худобою, встиг забути «азбуку», якої мене в Бистринах учили змою. А тут вимагається алгебра. В мене, на томість, ні засобів, ні освіти. Треба все знову починати з «азів». Треба дуже багато вчитися. Але як? Де? Від кого? За що? Нема не те що якоїсь допомоги, але навіть доброї поради.

Я кидаюся до вчителя та до священника. Хто ж, як не вони, мали б мені допомогти! Державний польський вчитель дуже радо мені в усьому допоможе. Він може навіть так зробити, що я буду вчитися в усіх школах на державний кошт, але він ставить маленьку вимогу: я маю

перехреститися з православного на католика, щоб згодом з українця стати поляком. Тоді мені всі двері як до школи, так і до урядових посад будуть відчинені. Інакше дорога до науки буде закрита, хоч би я був мудріший від самого Соломона.

Старий російський батюшка також дуже радо готовий мені допомогти. Він напише до «Русского благотворительного общества» та до самого єпископа. Мене приймуть в науку до духовної семінарії на кошти консисторії. Однак я мушу скласти йому присягу на Євангелії, що, коли вивчусь на дяка або навіть на священника, – ніколи не буду ні українцем, ні поляком, а лише росіянином...

Кого слухати? Кому вірити? Хто каже правду, хто обманює? Чому вони усі хочуть, щоб я був таким, як вони.

Бульба-Боровець Т. Армія без держави. – Львів, 1993. – С. 9.



1. Ознайомтесь зі спогадами Т. Бульби-Боровця. Що спонукало його до освіти? Про яку «ціну» йдеться? Чому для автора вона висока?
2. Хто, як і з якою метою хотів використати прагнення українців до освіти?
3. Як би ви відповіли на останнє запитання автора документа 136?

137 Погляд дослідника

Сейм у 1924 р. ухвалив закон про переведення українських народних шкіл на навчання двома мовами. Згідно з ним, у двомовних школах історія та географія викладалися польською мовою, а вивчення польської мови

стало обов'язковим. У багатьох школах учителів-українців заміняли учителями-поляками. Оскільки вони не володіли українською, то й інші предмети викладали польською мовою. В такий спосіб двомовні школи поступово полонізувалися «знизу».

Кульчицький С. Україна між двома війнами. – С. 319.

138 Мовою цифр Кількість народних шкіл на Волині

	1922–1923	1927–1928
Українські	443	8
Польські	546	709
Утраквістичні (двомовні)	89	421
Інші	80	76

Енциклопедія Українознавства.
Т. 3. – С. 944.

139 Погляд дослідника

У 1920 р. було закрито 84 українські школи, а в 1927 р. їх не залишилось жодної, були закриті українські гімназії у Кіцмані, Вижниці, Чернівцях. 12 вересня 1919 р. Чернівецький університет перетворено на румунський, тут закрито кафедру української мови та літератури. В школи направлялись вчителі – румуни.

Федорак В.Ф., Черкач Н.І. Історія рідного краю. – С. 68.

ські кафедри у Львівському університеті. На противагу цьому, Чехо-Словаччина дала притулок і фінансову підтримку зразу декільком українським вищим навчальним закладам – українському вільному університету (1921) та Високому педагогічному інституту ім. Драгоманова у Празі (1923–1933), Український господарській академії у Подебрадах (1922–1935).

Щоправда, празький уряд не залишався стороннім спостерігачем дискусії, що точилася між українофільською, москвофільською та русинофільською орієнтаціями. Він надавав підтримку по черзі кожній, з них, зупинившись у середині 1930-х на останній, оскільки перші дві створювали загрозу для національних інтересів Чехо-Словаччини. Але, як у випадку з галичанами в Австро-Угорській монархії, найбільше, хто скористався з ліберальних політичних умов у міжвоєнній Чехо-Словаччині, були прихильники українофільської орієнтації.

Грицак Я. Нарис історії України... – С. 192.

140 Погляд дослідника

На момент входження Закарпаття і Пряшівщини до складу Чехо-Словаччини тут майже не було шкіл, у яких навчання велося рідною мовою. У 1930-х роках їхнє число доходило до 500. Польський уряд не виконав своєї обіцянки відкрити український університет, а навпаки, позакривав усі існуючі вже україн-

141

Офіційний документ

im językiem nauczania w kownem.

№ 2

1926 17 учебн. годъ.

Аттестация за 1-е полугодие

Богуславкинъ Босиллавъ

ученика V класса Частной Гимназии съ русскимъ языкомъ

преподавания въ г. Ровно.

Поведеніе отличное

Прилежаніе удовлетворительное

У С П Ъ Х И	По Закону Божію	<u>Хорошо</u>
	» польскому языку	<u>удовлетворительно</u>
	» русскому языку	<u>удовлетворительно</u>
	» латинскому языку	<u>Хорошо</u>
	» нѣмецкому языку	<u>удовлетворительно</u>
	» французскому языку	<u>удовлетворительно</u>
	» истории	<u>удовлетворительно</u>
	» географіи	<u>удовлетворительно</u>
	» математикѣ	<u>удовлетворительно</u>
	» природовѣдѣнію	<u>удовлетворительно</u>
	» физикѣ и химіи	<u>удовлетворительно</u>
	» <u>исторіи Рѣки</u> » философіи и педагогикѣ	<u>удовлетворительно</u>
	» космографіи	<u>удовлетворительно</u>
	» рисованію	<u>удовлетворительно</u>
	» чистописанію	<u>удовлетворительно</u>
» ручному труду	<u>удовлетворительно</u>	
» пѣнію	<u>удовлетворительно</u>	
» гимнастикѣ	<u>Хорошо</u>	



Ровно, 4 февраля — дни 1927 года

4. Розгляньте джерело 141. Охарактеризуйте навчальний заклад, який видав цей документ. Де він був розташований? Зверніть увагу, які предмети вивчалися. Вивчення якої мови ви вважали б для себе обов'язковим? Чому?

5. Назвіть характерні риси політики Польщі та Румунії стосовно української освіти (джерела 138–141). Яку мету переслідували уряди цих держав? Чим пояснюється різниця в підходах до освіти українців Польщі, Румунії та Чехо-Словаччини?



142

Офіційний документ

Із декрету ВУЦВК і РНК УСРР «Про заходи забезпечення рівноправності мов і про допомогу розвитку української мови» (1 серпня 1923 р.)

1. Мови всіх національностей, що є на території України, проголошуються рівноправними.

2. Кожному громадянину будь-якої національності забезпечується можливість в його зносинах з державними органами і в зносинах державних органів з ним користуватися рідною мовою.

3. Відповідно до переважного числа населення, що говорить українською мовою, вибрати, як переважаючу для офіціальних зносин, українську мову.

4. Відповідно до політичного та культурного значення російської мови та її поширеності на Україні, вважати за найпоширеніші на Україні обидві мови – українську та російську...

20. З наданням чинності цьому декретові ніхто з тих громадян, хто не володіє обома найбільш поширеними мовами, не може бути прийнятий на службу в державну установу...

21. Особи, що перебувають на державній службі до моменту надання чинності цьому декретові і не володіють обома найбільш поширеними мовами, мають вивчати їх протягом року.

22. Зазначені в п. 21 особи, що не вивчили в установленій для них строк української мови, підлягають безумовному звільненню з державної служби.

Українська суспільно-політична думка в 20 столітті... – С. 78, 80–81.

Довідка

Квітень 1923 р. – XII з'їзд РКП(б) – проголошення політики коренізації з метою укорінення комуністичних партійно-радянських структур влади у національних республіках. Передбачалося, що управлінські структури мають оволодіти мовами і культурними традиціями місцевого населення та будуть поповнюватися його представниками.

Довідник з історії України. – С. 899.

143

Офіційний документ

Із доповіді Голови Раднаркому УСРР В.Я. Чубаря на пленумі ЦК КП(б)У про українізацію (6–8 жовтня 1924 р.)

Ми мали постанову пленуму про те, щоб усі товариші, хто може, розмовляли українською мовою. Але говорити одному при всій аудиторії, яка не розуміє української, – просто неможливо. Я намагався вести засідання українською мовою. Але з цього до кінця засідання нічого не виходило: перепитували, не розуміли окремі слова, які необхідно було перекладати під час промови тощо. Проте, товариші, таке явище спостерігається не лише в центральному радянському апараті, а й у ЦК. Таке ж відбувається і по усій периферії. Якщо й товариші пишуть папери, витяги, відписки українською мовою, то жодна серйозна доповідь, жодне велике питання не висвітлюються цією мовою, бо більшість закладів користується послугами перекладачів, не має достатньої кількості працівників, які б знали українську мову.

Україна в XX столітті. – С. 91.

144

Погляд очевидця

Зі спогадів С. Єфремова

24 жовтня 1924 р. Українізація... От справжня злоба дня. Просто стогін і гвалт стоїть по установах. Виданий був наказ, щоб усі службовці вміли по-українському, але як ніхто із росіян і «тоже – малоросов» того всерйоз не брав, то граматики і словники любенько собі спочивали під спудом. Аж тут почали іспити робити і, хто не складе, – виганяти. От тут от і почалося. Достається, звичайно, українцям, хоча в тому, що робиться, вони Богові Духа винні. Характерно, що найсерйозніше до українізації поставилися службовці-жиди і справді за цих півроку понавчались, тоді як росіяне нарікали і нарікають, але пальцем кивнути не хочуть, щоб якимось раз раду собі з тим дати.

Єфремов С. Щоденники. 1923–1929. – С. 155.



6. Ознайомтесь із документом 142 та довідкою. На кого розрахований декрет? Чому українській мові у 1923 р. була, на думку радянської держави, потрібна допомога? Які державні заходи передбачалися? Яку мету вони переслідували? Проаналізуйте термін «коренізація».
7. Як ви гадаєте, чи були виконані пункти 21 та 22 декрету ВУЦВК і РНК УСРР (джерело 142)?
8. Порівняйте свідчення 143 та 144. Зверніть увагу на авторство та емоційне забарвлення документів. Чим його можна пояснити?

145



Дитяча демонстрація. Ленінград, 1930-ті рр.

146



Дитяча демонстрація. Україна

9. Яку інформацію про освітню політику держави надають джерела 145–146?



148

Погляд очевидця Зі статті А. Крушельницького* (1929 р.)

Під теперішню пору найбільші творчі можливості з усіх українських національних областей... має Радянська Україна. Коли поодинокі українські національні території піддати класифікації у відношенні умов і розвиткові дійсності, то на другому місці за Радянською Україною – на основі об'єктивної оцінки – треба поставити Закарпатську Україну, на третьому – області з українською більшістю в

147

Мовою цифр

Частка українців у КП(б)У зросла з 23 % 1922 р. до 60 % у 1933 р. Проте українці зосереджувались переважно на нижніх щаблях партійної ієрархії. У ЦК КП(б)У 1924 р. українці становили 16 %, 1925 – 25, 1930 – 43 %. Від моменту утворення Компартії України і аж до смерті Сталіна посади першого (генерального) секретаря її ЦК обіймали росіяни, поляк, єврей, поволзький німець – тільки не українці...

У 1929 р. в УСРР було 80 % шкіл, понад 60 % технікумів і 30 % інститутів з українською мовою навчання. Понад 97 % українських дітей навчалось рідною мовою. Якщо 1922 р. республіка мала не більше десятка українськомовних газет і журналів, то 1933 р. з 426 газет 373 видавались українською мовою. Робилися спроби українізувати навіть армію – з цією метою в Харкові створено Школу червоних старшин.

Історія України / Відп. ред.
Ю. Сливка. – С. 273.

РСФРР, на четвертому – українську національну територію у Польщі...

Особливо буйно розвивається і розцвітає українська культура... шумить вона бистрими бурхливими ріками, що, розливаючись повінню, оживотворяють пустирі і змивають відсталість, витворені довговіковим гнітом, варварськими заборонами і власним занедбанням.

Крушельницький А. Люди і народи // Нові шляхи. – 1929. – Ч. 2 – С. 304.

* Крушельницький А. (1878–1937) – відомий український письменник, громадсько-політичний діяч і педагог. Працював у Західній Україні протягом 1920–1930-х рр. У 1934 р. переїхав до Радянської України.

149

Погляд очевидця

Із промови члена УНДО
М. Черкавського в польському сенаті
(2 березня 1927 р.)

Панове, чого ви турбуєтеся про ту Україну, яка і без вас дає собі раду, швидко прогресуючи у своїй політичній та економічній емансипації? Лишіть її в спокої. Вже сьогодні Наддніпрянська Україна – і це кажемо ми, українські самостійники, – є напівсуверенною державою, не кажу, що суверенною, має певні атрибути державної влади і, хоч значною мірою залежна ще від Москви, творить власну культуру, виявляє невичерпні сили... Правда, є там інший державний і суспільний устрій, але і з ним Україна дасть сама собі раду. Якщо хочете турбуватися про Україну, якщо вас розпирає співчуття з приводу тяжкої долі сусіда, якщо справді відчуваєте потребу «визволяти», dokonувати героїських діл в ім'я культури і західноєвропейської цивілізації, то визвольте цю Україну, що лежить зв'язана під вашим чоботом.

Sprawozdania stenograficzne Senatu
Rzeczypospolitej Polskiej. Okres I. 145
posiedzenie z 2. III. 1927. L. 84.

150

Погляд дослідника

Часом кажуть, що вона [політика українізації] була нещирою або й провокативною: виявити всі активні національні сили, а потім їх знищити. Це несерйозно. Великі історичні процеси в житті народів так не діються. Інша річ, що для керівництва РКП(б) «коренізація» та «українізація» були вимушеними актами. Це була спроба поєднати непоєднанне: створюючи «соціалістичну» великодержаву, водночас виступити в ролі оборонців національного розвит-



10. Ознайомтеся із джерелами 148–150. Зверніть увагу на час та місце написання документів. Яку оцінку і чому дають автори?

Наскільки вона об'єктивна? Прокоментуйте.

11. Проаналізуйте джерела 150–152. На які аспекти українізації звертають увагу наші сучасники? Які з них видаються вам найбільш важливими? Чому?

152

Погляд очевидця

Зі спогадів С. Єфремова

28 березня 1927 р. Вчора селянкам-депутатам показали культуру наочно: урядили для депутатів виставу. Поставлено оперу «Князь Ігор». Ще поки співали артисти, то селяни хоч дивувались, але мовчали. Та ось вилітає половецький балет, скидає біленькі кирейки, і без

ку – мобілізувати сили національного розвитку для створення системи, яка ці сили знищує. В самому мотивуванні політики «українізації» крилася внутрішня уцербність: утилітарний підхід. Але вона дала можливість більшовицькому режимові зміцнити себе і знайти собі додаткові ідеологічні й інтелектуальні резерви в національних культурах.

Дзюба І. Пастка. Тридцять років зі
Сталіним. П'ятдесят років без Сталіна. –
К., 2003. – С. 42.

151

Погляд дослідника

Вона [політика українізації] викликала серйозні зміни в соціальній і національній структурі. Наявність розвинутої україномовної інфраструктури (школи, інститути, преса, театри) спинила процес русифікації населення у великих містах Сходу і Півдня України... Вперше в українській історії українці становили більше половини (55 % у 1926 р.) робітничого класу. Причому чим нижчою була вікова група, тим більшим був відсоток українців. Більшість робітників-українців у побуті розмовляла українською мовою.

Місто почало втрачати позиції цитаделі російської ідентичності. Натомість активно формувалася українська міська ідентичність. Ставлення новоприбулих селян до міського середовища зазнавало сильної еволюції: від початкового уявлення, що «місто, душе й нудне, – це страшенна помилка історії», аж до ствердного: «Не ненавидіти треба місто, а здобути». Новою українською свідомістю найбільше перейнялось молоде покоління, що виховувалося в інтелектуальному кліматі 1920-х.

Грицак Я. Нарис історії України... – С. 171.

трико, голісенькі, починають показувати всяких штук ногами. Баби-селючки аж попригиналися та кихкають – душаться зо сміху та плюються. Чоловіки загули: «Оце так культура! Так ось куди наші грошики йдуть!»... Думаю, що тут яка-небудь старезна «Наталка-Полтавка» зовсім би інакше була б вражіння викликала.

Єфремов С. Щоденники. 1923–1929. – С. 484.

153



154



Святкування 1 травня.
Харків, 1925 р.

Бібліотека на вулиці Воровського.
Київ, 1925 р.

155



Засідання членів Одеської організації Спілки пролетарських письменників України «Гарт».
1926 р.

156



Артисти Полтавської капели бандуристів. 1927 р.

12. Розгляньте фотографії 153–156. Зверніть увагу на мову вивісок та плакатів. Як співвідносяться фотографії з джерелами на стор. 140–142?





13. Поверніться до змісту параграфів 29–30 та складіть перелік чинників зростання важливості освіти у перші десятиліття XX ст.

14. Спробуйте на основі джерел параграфів 29–30 визначити взаємовідносини в трикутнику «Школа – суспільство – держава» в умовах радянської дійсності 20-х рр. XX ст.



15. Чимало істориків називають двадцять років «щасливими 20-ми». Так називається і 2 частина III розділу. Дійсно, війна завершилася. Стабілізувався розвиток економіки. Зміни у виробництві викликали зміни у повсякденному житті. Люди стали жити краще, заможніше. Зник страх війни. А що ще потрібно для щастя? А як вважаєте ви? Чи всі відчували себе щасливими у цей час?

Підготуйте і проведіть у класі з приводу порушеної проблеми дискусію.

*Яким був політичний,
економічний і соціальний вплив
процесів стабілізації на суспільство?
Як змінилися роль і місце
людини в нових умовах?*